

НОВАТА ПРАЗНИЧНОСТ: ВЪВЕДЕНИЕ

В своето прословуто писмо до д'Аламбер, в което критикува идеята за откриване на театър в Женева заради вредните му последици за морала и обществото, Жан-Жак Русо насочва вниманието към по-добра според него алтернатива – народните празници на открито (Rousseau 1967: 233–250). Според бележития философ и просветител, за разлика от театъра, където публиката е пасивна, в празника участват всички и това съвместно изживяване допринася за формирането и укрепването на общността. Именно публичният празник приляга на републиканската форма на управление: бидейки достъпен за всички, а не само за по-заможните, той инсценира равенство и солидарност. Така празникът генерира онова временно състояние, което много по-късно антропологът Виктор Търнър ще нарече *communitas* и ще открие като основна характеристика на ритуалите (Търнър 1999: 132–167). И най-важното, от което се интересува Русо, а също и Емил Дюркем (Дюркем 1998 [1912]) век и половина по-късно, това е контролът и направляването на емоциите в името на поддържането на обществен консенсус. Тоест, празникът вече не е – както в традиционните общества – само първична форма на организация на културната памет, която препраща към „фундиращото“, „абсолютното минало“ (Асман 2001: 51–54); не е самоочевиден и саморазбиращ се като част от „естествения“ цикъл на сакралното и профанното време. Той вече е подчинен на разума и като разумна дейност не е самоцелен, а има за задача да превърне хората в граждани, да ги възпитава така, че те да се идентифицират със своя град, народ, страна или управление. С думите на Клифърд Гиърц, празникът „казва нещо за нещо“, употребява емоциите когнитивно (Гиърц 2000: 172), т.е. описва действителността откъм нейния смисъл, като го представя чрез действия и предмети, изчистени от практическите им функции. Така празникът „разказва“, обяснява общността на самата нея и на околния свят. При модерните празници – тези, които националните държави въвеждат и поддържат – подобни разкази обикновено имат политически обертонове.

Празниците и свързаните с тях ритуали винаги са били важен изследователски обект за етнологията. Предтечите на професионалната етнография у нас като Кузман Шапкарев (Шапкарев 1968–1969) и нейните основоположници като Димитър Маринов (Маринов 1981) и Михаил Арнаудов (Арнаудов 1971–1972) посвещават много усилия на проучването на фолклорните и религиозните празници, както и на т. нар. „ритуали на прехода“. Съвременната българска етнология развива и обогатява тази изследователска традиция, като включва в ползването си и новите „фестове“ и фестивали наред с традиционните празници. Свидетелство за този интерес са многобройните проекти, научни форуми и издания от последните години, посветени на темата, както и осмислянето на някои традиционни празници и ритуали като част от нематериалното културно наследство.

Този и следващият брой на списание *Българска етнология* се разполагат в тематичното поле, очертано от поколения изследователи, но насочват внимани-

ето към съвременната празничност и се интересуват от нейното „изобретяване“ и нейната динамика както по отношение на смислите, така и по отношение на изразните средства и инсценирането ѝ.

От 90-те години на XX век насам в България настъпиха значителни промени не само в празничния календар, но и в начините и мащабите на празнуване. Неимоверно нарасна броят на публичните празнични събития на национално и особено на местно ниво. В много селища се възстановиха традиционни градски и селски празници, често с ново съдържание. Стопански по същество дейности като събирането на билки, правенето на лютеница или ракия станаха обект на фестивализация. От занимания на отделните домакинства те се превръщат в публични събития, които понякога имат познавателно значение (демонстрират традиционни практики) и известен (често недоказуем) икономически ефект, но почти винаги демонстрират повече или по-малко игрови характер. Възникнаха нови типове празници, свързани с бизнеса: осветчавания, маркетингови и рекламни събития и пр. Възможностите за културен туризъм стимулират създаването на празници като образователно-игрови, рекреативни и брендиращи събития. Често тези събития са свързани със социализацията на обекти от материалното културно наследство. Включването в глобалния поток от информация, образи, стилове и моди дава възможност за заимстване на идеи и формати за подобни събития, но и за самопредставяне на местни общности, за отварянето им към външния свят. От друга страна, засиленото присъствие на национално-патриотичния дискурс в политическата и медийна среда и нарасналата обществена възприемчивост към него също дават простор за изобретяване на празнични събития, които да подчертаят историческа и културна приемственост, често съществуваща само в публичното въображаемо.

Всички тези явления – все по-популярни и вездесъщи през последните години, привличат изследователско внимание и изискват проучване и осмисляне. Какви нови формати се появяват и какви послания носят? Кой са действащите лица в измислянето и организирането на празниците? За кого и защо ги измислят и организират? Откъде идва авторитетът в тези дейности, как се припознава и каква е неговата роля? Как се променят традиционни форми, символи и смисли? Какво е влиянието на глобализационните процеси, вкл. транснационалното разпространение на културни практики и продукти на популярната култура? Как новата празничност се вписва в индустриите на свободното време? Как си взаимодейства с националния празничен календар; какви културни/регионални политики артикулира? Кой потребява празниците – местните жители или външните посетители? Как новите празници се оценяват и преживяват от участници/зрителите? Какви са техните икономически измерения и последиците от тях за местните общности?

На тези и други въпроси търсят отговори статиите в двата тематични броя на списание *Българска етнология*, посветени на новата празничност. Теренните изследвания са проведени през последните години (и дори месеци) в множество точки на страната, от Враца до Сливен и от Каварна до Смолянско. Авторите се съсредоточават върху публичните празници, като си поставят за цел да обхванат и осмислят няколко типа явления:

- възраждане на традиции (вкл. регионални и местни) и на комеморативни практики с нови елементи и за нови публики;
- създаване на игрови и зрелищни събития въз основа на античното, средновековното наследство или на национално-освободителната борба (възстановки, инсценировки, артистични реконструкции);
- създаване или преизобретяване на празници посредством творческите индустрии и арт практики (фестове, фестивали, шествия и пр.);
- създаване на нови местни/селищни празници.

Без да изчерпват всички тенденции в новата празничност, тези явления дават възможност да се документират и осмислят текущите промени в различни форми на публичната празничност (Дичев, този брой). Могат да се проследят например опити за легитимиране на новите празници чрез традицията, но същевременно и своеобразна хибридна на някои формати, „присаждане“ на нови форми в празничния канон (Дончева, Болгурова в следващия брой). Честа легитимационна стратегия е приобщаването на мястото и събитието към някакъв „голям разказ“: за произхода (Дичев), за националното освобождение (Марينو̀ва, този брой) или за политическия преход (Каракушева, този брой). Наблюдават се интересни съчетавания на сакралност и занимателна зрелищност, например при включването на представления (възстановки, инсценировки) в инак тържествени комеморативни чествания. На свой ред подобни прояви на „инфотейнмънт“ водят до формирането на *ad hoc* общности, основани на непосредственото преживяване и бързо разпадащи се. Както изглежда, тези флуидни общности/публики откриват други смисли в празничните събития, за разлика от относително стабилните местни общности (Чоевска, Янчева в следващия брой). Не на последно място, авторите анализират различни гледни точки: „отгоре“, откъм нормативната празничност и „отдолу“, откъм алтернативната; вникват във властовите и политически употреби на събитията и същевременно в тяхното потребяване от участниците и публиките (по Серто 2002).

Съставителките и редколегиата се надяват, че двата броя на списанието, посветени на новата празничност, ще покажат убедително актуалността на една класическа етнографска проблематика и ще насърчат бъдещи изследвания в нея.

Даниела Колева

Литература

- Арnaudов, М. 1971–1972. *Студии върху българските обреди и легенди*. София: Изд. БАН [Arnaudov, M. 1971–1972. *Studii varhu bulgarskite obichai i legendi*. Sofia: BAN].
- Асман, Я. 2001. *Културната памет. Писменост, памет и политическа идентичност в ранните високоразвити култури*. София: Планета 3 (ориг. Assmann, J. 1997. *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. München: Verlag C. H. Beck).

- Гиърц, Кл. 2000.** „Дълбока игра: бележки върху боя с петли на остров Бали“. Във: *В паяжината на смисъла. Текстовете по символна антропология*. Съст. Борис Николов, Румен Даскалов. Прев. Даниела Колева. София: ЛиК, 133–176 (ориг. Geertz, Clifford 1973. “Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight”, in id. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic books).
- Дюркем, Е. 1998.** *Елементарни форми на религиозния живот*. София: София – СА (ориг. Durkheim, É., *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie* [1912]).
- Маринов, Д. 1981.** *Избрани произведения. Т. 1. Народна вяра и религиозни обичаи*. София: Наука и изкуство [Marinov, D. 1981. *Izbrani proizvedenia. T. 1. Narodna viara i religiozni obichai*. Sofia: Nauka i izkustvo].
- Серто, М. дьо 2002.** *Изобретяване на всекидневието. I. Изкуства на правене*. София: ЛиК (ориг. Serreau, M. de 1990. *L'invention du quotidien*. Paris: Gallimard).
- Търнър, В. 1999.** *Ритуалният процес. Структура и антиструктура*. Прев. Антоанета Николова. София: ЛиК (ориг. Turner, V. 1969. *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Hawthorne, N. Y.: De Gruyter).
- Шапкарев, К. 1968–1969.** *Сборник от български народни умотворения. Т. 1–2*. София: Български писател [Shapkarev, K. 1968–1969. *Sbornik ot bulgarski narodni umotvorenia*. Т. 1–2. Sofia: Bulgarski pisatel].
- Rousseau, J.-J. 1967** [1758]. *Lettre à M. D'Alembert sur son article* Genève. Paris: Garnier – Flammarion.